

Критика ідеології «русского міра (російського світу)» архімандритом Кирилом Говоруном у контексті його політичної теології

протоієрей Василь Лозовицький

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2024-12-153>

***Анотація.** У статті аргументовано наголошується на тезі, що політична проблематика є важливою складовою сучасної православної теології. Обрана для аналітичного розгляду політична чи публічна теологія Кирила Говоруна є ще досить новою богословською дисципліною для православ'я. Вона аналізує взаємодію між політичним і релігійним, зокрема стосунки між церквою, державою, суспільством і нацією, а також досліджує роль православ'я у сучасних політичних ідеологіях. Одним із завдань цієї теології є критика політичних ідеологій, таких, як націоналізм, антисемітизм і фундаменталізм, які Кирило Говорун вважає єретичними. Він розглядає ці ідеології як спотворення або видозміни теологій. Також він досліджує роль російської православної церкви у війні проти України, аналізуючи її ідеологічні підґрунтя як квазі-теології та квазі-політичні релігії. Основним об'єктом його критики постає ідеологія «русского міра», яка пройшла етапи від спроб поширення демократії до перетворення в політичну релігію війни. Він вважає «русскій мір» одночасно квазі-теологією та політичною ідеологією, яка є симбіозом релігійного й політичного. Хоча зовні вона формулюється як теологічна доктрина, її глибинна суть залишається секулярною і навіть антирелігійною. Головна мета ідеології «русского міра» – виправдати військове вторгнення в Україну. Ця ідеологія формулюється на наших очах, і її парадокс полягає в тому, що росіяни не усвідомлюють її штучну ефемерність. Український богослов пояснює це за посередництвом образу-метафори «камери-обскури», коли люди дивляться на світ із темної кімнати і бачать лише перевернуте зображення, не помічаючи реальності поза цим наративом. Якщо ти перебуваєш у сфері дії «русского міра», то і сприймаєш усі його суперечності як очевидні та необхідні; для того ж, щоб виявити ці суперечності, необхідно вийти за межі наративу, що стає можливим лише для людей, які не потрапляють під його магічну дію. З огляду на це, стає очевидним, що дослідження публіч-*

ної теології варто поширювати та продовжувати, зокрема цікавим було б проаналізувати її розуміння в середовищі інших сучасних православних богословів України.

Ключові слова: православ'я, політична теологія, українське богослів'я, ідеологія, «руський мір», війна.

Постановка наукової проблеми. Політична теологія є важливим напрямком сучасної християнської думки, що займається осмисленням проблем на стику релігійного та політичного. Розвиток політичної теології дає можливість зрозуміти суспільні процеси, пояснити їхній вплив на православ'я та з'ясувати участь церкви в суспільних змінах. Як наукова дисципліна, здатна вивчати політичні проекти і процеси, політична теологія виникає в ХХ ст., і далеко не всі богослови усвідомлюють її важливість. Чимало консервативних богословів не визнають важливість політичної теології як засобу аналізу викривлень православ'я та критики політизації церкви. Зокрема, Х. Яннарас заперечує важливість і можливість політичної теології для православ'я¹. Проте на поч. ХХІ ст. з'явилися вагомі праці П. Калаїцидіса та А. Папаніколау, у яких політичне питання стає предметом богословського аналізу.

Особливо актуальним є розвиток політичної теології для України в контексті громадянських трансформацій суспільства, починаючи з періоду Майданів² до повномасштабної агресії росії. Провідним українським православним мислителем, що давно і послідовно розробляє і популяризує політичну теологію є архім. Кирило Говорун. Це один із провідних українських богословів, праці та авторитет якого помітно вплинули на українську та світову теологію. У багатьох своїх публікаціях, виступах та інтерв'ю Говорун досліджує роль церкви в суспільстві, її участі в громадянських процесах, здійснює публічний богословський аналіз причин російської агресії, аналізує ідеологію «руського міра» та оцінює роль РПЦ у російсько-українській війні.

На думку Говоруна, церква має критично осмислювати проблеми сьогодення, формувати власний погляд на сучасність загалом та на її політичну сферу. Однією із причин, що зумовлює актуальність критичної політичної теології, є факт формування «монструозних православних політичних теологій», які підлягають деконструкції³. Православ'я завжди було схильне до

¹ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

² Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / За заг. ред. А. Филипович, О. Горкуша. Київ: «Самміт-Книга», 2014. 656 с. Сурувка В. Теологія Майдану URL: <https://www.verbum.com.ua/05/2019/political-theology/theology-of-maidan/>.

³ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024)

занурення в стихію політичного, воно часто схилялося до симбіозу з державними структурами, породжувало імперські ідеології та раціоналізувало національні рухи. Така зануреність церкви та теології в суспільно-політичні, ідеологічні та державні процеси зумовила значну соціо-культурну варіативність православ'я та часом неадекватні теологічні рефлексії його представників⁴.

Вагомою альтернативою політизації православ'я та інструментом критики політичного православ'я є православна публічна теологія, яку архім. Говорун послідовно захищає з 2014 року, коли він став одним із яскравих представників теології Майдану. Говорун доводить, що саме Майдан «*став поштовхом до виникнення власне української публічної теології*»⁵. У книзі «Українська публічна теологія» Говорун розрізняє публічну та політичну теологію, різниця між ними в тому, що «*перша вивчає відносини Церкви із суспільством, а друга – із державою*»⁶. Так само, на думку Говоруна, існує різниця між політичною релігією та громадянською релігією. Вона в тому, що першу нав'язують силою, а друга приймається добровільно⁷. Події українських Майданів Говорун розглядає як прояв процесу формування громадянського суспільства. Бо це не лише політичні, але й релігійні явища.

«Церкви можуть і повинні продовжувати відігравати активну роль у громадянському процесі. Вони, наприклад, могли б сприяти формуванню нових засад соціальної етики України»⁸. Загалом, «політична теологія або публічна теологія – це важливий напрямок студій. Він має великий потенціал у вирішенні цілої низки проблем, які стоять перед Україною: формування громадянського суспільства, виховання відповідальних громадян, протистояння тероризму та сепаратизму, та, нарешті, подолання розділення українського православ'я»⁹.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідженню політичної теології присвячений цілий ряд праць¹⁰, і, зокрема, зверталася увага на представників сучас-

⁴ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhQEAkH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024)

⁵ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 6.

⁶ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 6.

⁷ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 20.

⁸ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 19.

⁹ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 30.

¹⁰ Наприклад: Політична Теологія. URL: <https://politteo.online/> (дата звернення: 21.06.2024). Чаплигін С. Політична теологія. 4 05 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/16128-politichna-teologiya.html (дата звернення: 21.06.2024). Schmitt C. Teologia polityczna i inne pisma, tłum. M.A. Cichocki, Kraków 2000. Останній розвинув

ної української богословської думки¹¹. Проте в розрізі її осмислення архім. Кирилом Говоруном їх зовсім небагато, можна згадати Горшкова В.¹² Тож основний масив інформації про його політичну теологію, зокрема під кутом огляду його критики ідеології «руського міра», черпаємо безпосередньо з його опублікованих праць, лекцій, виступів та дописів.

Метою і завданням статті визначаємо прагнення на фоні політико-теологічної концепції Кирила Говоруна виділити його критичну оцінку «руського міра», зокрема простежити за її витоками й наслідками та дати відповідь на питання, чи є вона ерессю чи все ж таки ні. Завданням політичної теології, на думку К. Говоруна є як аналіз, так і «розчаклування» руского міра, позбавлення його «магічного» впливу на свідомість людей.

Виклад основного матеріалу. Публічна теологія другої половини ХХ ст. ставила за мету примирення традиційної етики з нормами політичного лібералізму. Наразі на глобальному рівні мета публічної теології визначається як *«аналіз публічного виразу християнської віри, а також публічного застосування християнської віри для цілого суспільства та середовища»*¹³. І такі завдання мають бути застосованими для теологічного аналізу українських реалій та російської агресії. Як після Другої Світової Війни постало питання, чи можлива теологія після Аушвіцу, так і ми маємо повне право поставити питання, чик можлива теологія після Голодомору, Майдану, чи можлива теологія після Бучі й Маріуполя?

Одним із завдань політичної теології є аналіз політичних ідеологій. Головною загрозою для релігії є її ідеологізація, підпадання негативному впливу ідеологій. Саме тому *«подолання наслідків тоталітарних ідеологій та деконструкція їхнього теологічного підґрунтя стали головною темою європейської політичної теології»*¹⁴. У книзі «Політичне православ'я» Говорун деконструє політичні та релігійні ідеології та намагається повернутися до ранньохристиянського розуміння ортодоксії. На його думку, новацією проповіді Христа було *«відокремлення релігії від політики. Релігія мала*

фундаментальну ідею політики, яку протиставив конституційно-правовому формалізму: автор вважає, що на концепцію цієї сутності вплинула теологічна традиція, отже, «політична теологія».

¹¹ Подорожній Ю. Українська православна політична теологія Г. Коваленко і Б. Огульчанського. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 2017, 6 (21). С. 76 – 85.

¹² Горшков В. Проблема співвідношення церковного та національного у працях архімандрита Кирила (Говоруна). Практична філософія. № 4 – 2019 (№ 74). С. 127 – 137.

¹³ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 15.

¹⁴ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 13.

бути вільним вибором людини, а не публічною функцією держави»¹⁵. Але цей період був нетривалим, бо після навернення Римської імперії відбулося нове возз'єднання релігії і політики у Візантії. Там політика виражала себе в богословських формулах, а богослов'я було політичним¹⁶. Як зауважує Говорун, замість справжньої ортодоксії, з'явилася «неортодоксальна ортодоксія»¹⁷.

Говорун розглядає всі політичні ідеології як викривлення чи видозміни теологій, а також відносить усі християнські єресі до різновидів політичної теології. Так, аріанство легалізувало абсолютистську монархію, а монофелітство втілювало ідеал влади імператора над церквою та державою. Вони були засуджені як єресі, але церква підпала під вплив інших неортодоксальних позицій і тим самим відійшла від ідеалу Христа – відокремлення релігії від політики. Прикладом такого відходу для Говоруна є теорія симфонії, яку запропонував Євсей Кесарійський. У ній церковне і політичне утворюють єдиний потік. Модель симфонії є прикладом політичної ортодоксії, яка не є шкідливою сама по собі, але залишила негативні наслідки в історії¹⁸.

Говорун приймає досягнення політичної теології кінця XX ст., зокрема думку про те, що ідеологія є одним із «політичних інститутів, які є секуляризованими формами релігійності»¹⁹. Як вважає Ч. Тейлор, ідеологія з самого початку свого формування в добу модерну виступала як антирелігійне явище, вона мала замінити собою релігію. Але парадокс у тому, що релігія почала співпрацювати з ідеологіями²⁰. Таким чином, політичні ідеології виникають у добу модерну, як паростки теологій, а модерні ідеології перетворюються на теологумени.

Неортодоксальними ортодоксіями модерної доби, до яких пристала церква, стали націоналізм, антисемітизм, фундаменталізм. Ці незасуджені єресі сучасності відривають церкву від ранньохристиянського ідеалу і втягують у безкінечні культурні війни. Антимодернізм, монархізм та консерватизм є такими теологічними компонентами політичних ідеологій. Коли консерватизм стає головною мовою церкви, тоді вона починає вести культурні війни. А коли антимодернізм та консерватизм поєднуються з ортодоксією, тоді вони звужують християнство до політичної ідеології. Багато право-

¹⁵ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 15.

¹⁶ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 15-16.

¹⁷ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 16.

¹⁸ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 17.

¹⁹ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 10.

²⁰ Говорун К. Зустріч з Софійським братством і розмова про російський світ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NqSSHkMOZg8> (дата звернення: 21.06.2024).

славних консерваторів, які перебувають під впливом імперських ідей, схиляються до монархізму²¹. В одному з своїх публічних виступів, Говорун зазначає, що

«усі ідеології можна поділити на проактивні та реактивні, а також систематичні та спорадичні. Проактивною систематичною ідеологією був марксизм, а фашизм є реактивною спорадичною ідеологією, яку почали формулювати згодом. Ідеологія «російського світу» належить до тієї ж типології реактивних спорадичних ідеологій, або «мерехтливих ідеологій»²².

Тим самим Говорун пропонує достатньо послідовний інструментарій для аналізу сучасних політичних теологій і, зокрема, політичної теології РПЦ, яка підпадає під усі ознаки трансформації православ'я в політичну релігію, що має агресивні захворювання: антимодернізм, консерватизм, що став фундаменталізмом та цивілізаційно-імперський націоналізм. Саме тому потрібна *«негайна деконструкція релігійного підґрунтя терору»*²³. Богослов зауважує, що аналіз теології війни РПЦ можливий у світлі аналізу ідеологій як квазі-теологій та квазі-політичних релігій.

РПЦ активно розробляє квазі-політичну теологію війни, що заперечує права людини, виправдовує збройну агресію та масові вбивства. Теологія війни РПЦ доводить, що війна проти України справедлива та істинна з боку росії²⁴. Головним автором цієї квазі-теології є патр. Кіріл Гундяєв. Він давно цікавився питаннями співвідношення церковного та політичного, певний час позиціонував себе як прогресивний релігійний лідер, але, зрештою, не зміг втримати незалежну християнську позицію, став сприймати себе і РПЦ частиною окремого російського світу, що привело його до виправдання і обґрунтування війни проти України²⁵.

Російськими політичними теологами війни, яких Говорун називає «Z-православними», стали не лише крайні консерватори типу ігум. Тихона Шевкунова, але й богослови, які раніше писали на суто духовні та канонічні теми. Проф. О. Осипов, каноніст В. Ципін, О. Щіпков, архієп. Сава Тітунов стрімко еволюціонували до захисників війни. Більш радикальна група теоло-

²¹ Говорун К. Політичне православ'я. С. 79-84.

²² Cyril Hovorun. Телеграм Говоруна. (дата звернення: 23. 04. 2024).

²³ Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 19.

²⁴ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

²⁵ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

гів війни, яку Говорун називає «турбо Z-православними теологами», включає митр. Леоніда Горбачова, о. О. Ткачова, о. В. Чапліна, які відкрито закликають вбивати українців. До крайніх Z-радикалів можна також віднести К. Фролова, який вважає, що «теологія миру є канонічною єрессю» у християнстві, та о. О. Чапліна, який стверджує, що «головною проблемою сучасного православ'я є те, що люди розучилися бути рабами»²⁶. На думку останнього,

«християнство – це релігія добровільного рабства. Рабська психологія є нормою світовідчуття православного християнина. Усе сучасне суспільство поклоняється ідолу прав і свобод і лише православна церква стверджує, що людина це безправний раб Божий»²⁷.

Для обґрунтування теології війни богослови РПЦ переважно звертаються до Старого Заповіту, який став головним священним текстом війни. Росія для них парадоксально ототожнюється з Ізраїлем, який був покликаний знищувати язичницькі племена та мав отримати землю обіцяну. Описані в Біблії благословення Ізраїлю на вбивства язичницьких племен, російські Z-богослови використовують для обґрунтування знищення православного народу України, якого адепти війни перетворили на головного ворога росії. Тобто, відбулася радикальна богословська та політична метаморфоза російських теологів та самої герменевтики священних текстів. На сьогодні в росії майже немає публічних богословів, які виступають проти війни. За виключенням о. А. Кураєва, усі богослови РПЦ або мовчать, або підтримують чи навіть активно розвивають теологію війни. Що з цим робити? На думку Говоруна необхідно розвивати повноцінну, якісну, здорову публічну, політичну теологію. Український богослов пропонує розвивати «критичну публічну еkleзіологію», яка має здійснити критичний розгляд православних політичних та церковних наративів та допомогти подолати їхній негативний вплив²⁸.

Продуктом політичної ідеології росії є ідея російського світу, яка стала результатом розвитку політичної теології РПЦ та ідейним виправданням війни. Говорун умовно розділяє терміни «руський мір» та «російський світ». Для нього перший є ідейним конструктом, тоді як другий є самою реальністю історичної росії. Доктрина «руського міра» була засуджена 13 березня 2022 року міжнародною групою православних богосло-

²⁶ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEakH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

²⁷ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEakH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

²⁸ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEakH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

вів в Декларації «Про вчення русского міру»²⁹. На неї одним з перших дав богословську відповідь Шіпков. «Богослов'ю Майдана» він протиставляє «богослов'я русского міра», як два протилежні підходи в політичній теології. Згодом і патр. Кіріл 23 травня 2022 року починає активно повертатися до ідеї «російського світу». Він заявив, що *«русский мір стає авангардом християнської цивілізації»*.

Варто проаналізувати цей ідеологічний конструкт. На думку Говоруна за останні десятиліття він пройшов чотири етапи еволюції. В одній із своїх публічних лекцій Говорун пропонує використати для аналізу цієї доктрини методологію, створену на стику Арістотеля та Овідія. Відомо, що в метафізиці Арістотель постулює незмінні сутності, а Овідій, навпаки, відстоює можливість трансформації божественних та земних сутностей. Говорун пробує скомбінувати ці підходи і пропонує модель, у якій незмінна сутність може змінювати свої форми³⁰.

На думку Говоруна, ми не можемо повністю уявити предметний зміст ідеї російського світу, бо з нею постійно відбуваються метаморфози, вона трансформується і породжує все нові сенси. Як зауважує український богослов, ідеї в середині доктрини подібні до амфори Пандори, не окреслені самі по собі, вони стають більш чіткими і оформленими лише тоді, коли стають публічними, коли відповідають на певні запити суспільства³¹. Тобто, це не стрункий і системний набір ідей, а скоріше доктрина, що розкривається в залежності від ситуації та завдань. Хоча «російський світ» дуже градуентний, там багато відтінків, нас не повинні вводити в оману метаморфози «російського світу». Це реальна субстанція, яку треба вивчати, аналізувати. Модель «російського світу» є такою комбінованою сутністю, що залишалася незмінною протягом дуже довгого часу, але при цьому змінювала свої форми.

Рационалізація цивілізаційної виключності росії мала різні форми і пройшла різні етапи. На першому етапі, у 90-ті роки, термін «русский мір» був введений російськими інтелектуалами-методологами. Зокрема, Г. Щедровицький сформував методологічний гурток, який еволюціонував до демократичної програми. «Російський світ» мислився як частина глобального світу, а росія мала зробити свій творчий внесок у глобальну цивілізацію. Тобто, на початку ідею «російського світу» народили інтелектуали, які хотіли зробити послання до еліт, щодо їхньої ролі в поширенні російської

²⁹ Декларація православних богословів світу про «русский мір». Березень 16, 2022. URL: <https://www.ethos.org.ua/deklaraciya-pro-russkij-myr/> (дата звернення: 21.06.2024).

³⁰ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

³¹ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

культури. На маси цей проєкт не поширювався. Він мав на меті сприяти демократизації та лібералізації росії³².

Другий етап еволюції ідеї «російського світу», починаючи з другого терміну президентства путіна, став радикальним розворотом від початкової мети. Тепер замість того, щоб показати росію як частину глобального світу та європейської культури, прихильники ідеї «російського світу» почали говорити про росію як окрему і вищу євразійську цивілізацію. Ідейним джерелом такого погляду стало сучасне євразійство, яке переосмислило цивілізаційну теорію. О. Шпенглера і А. Тойнбі, які доводили, що цивілізація – це не те, що протистоїть варварству, а це те, що можна назвати окремим культурно-релігійним утворенням. Росіянам такий підхід сподобався і вони перетворили його на засіб захисту власного неоімперіалізму. Хоча росія не є класичною імперією, але за всіма ознаками вона веде імперську політику. В. Сурков запропонував у цей період інший термін – «суверенна демократія», який би дозволив представити нову політику путіна (з 2004 по 2008 рр.). Це була ідея автократичної демократії, що не залежала ні від кого, не була підвітною нікому як зовні, так і в середині країни³³. У цей період О. Дугін був ще маргінальним мислителем, який не здійснив серйозного впливу на формування цієї ідеї.

На третьому етапі важливу роль у формуванні ідеології «руського міра» відіграла РПЦ. Через неї в публічний російський простір увійшов цивілізаційний дискурс. На думку Говоруна, РПЦ значно спростила теорію цивілізації, і з інтелектуального продукту переробила її на масову ідеологію. Вона створила враження, що «руський мір» – це надідеологічна конструкція, яка здатна об'єднати все російське суспільство, комуністів та лібералів. Початок цієї ідеології розпочав патр. Алексій II, але головним творцем ідеології «руського міра» є патр. Кіріл Гундяєв. Саме завдяки його зусиллям «руський мир» набув політичного, метафізичного, месіансько-есхатологічного виміру. Він став своєрідною скарбницею традиційних цінностей, оплотом антилібералізму та антиглобалізму. Під впливом ЗМІ ця доктрина стала своєрідною «м'якою силою Кремля», що допомагала формуванню авторитаризму і набула широкої популярності серед росіян³⁴.

Важливу роль у формуванні ідеології «російського світу» відіграли події Революції Гідності в Україні 2014 року. Росія відчула, що вона втрачає Україну,

³² Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNb5qfM> (дата звернення: 21.06.2024).

³³ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNb5qfM> (дата звернення: 21.06.2024).

³⁴ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNb5qfM> (дата звернення: 21.06.2024).

і тоді вона застосувала ідеологію «російського світу» для того, щоб залишити Україну в орбіті свого впливу, а згодом і для обґрунтування військової агресії³⁵. Після досягнення завдань анексії Криму і окупації Донбасу, ідеологія російського світу зникла з публічного простору кремля та РПЦ. На думку Говоруна, це було зроблено для захисту позицій УПЦ в Україні. Але дискурс «російського світу» знову з'являється навесні 2022 року, після початку повномасштабної агресії проти України, коли РПЦ стає обличчям війни.

Черговим кроком метаморфози «російського світу», на думку Говоруна, є проголошення путіним тези, що «російський світ» належить «руським». Радикальна новизна такої трансформації полягає в тому, що у своїй класичній формі «російський світ» передбачає побудову політичного суспільства, яке б інтегрувало різні етнічні спільноти, але тепер «російський світ» постає як «руський», тобто акцент тут робиться на одному центральному етносі. На думку Говоруна, за всіма ознаками тут виникає «глибока суперечність між імперським та етнічним в ідеології російського світу». Говорун не виключає, що це «може бути початком самознищення росії як імперського проєкту». Зрештою, зауважує Говорун, «російський світ» є дуже небезпечною силою та доктриною, яка не є християнською. Це майже демонічна концепція, яку треба добре знати і чинити їй свідомий спротив³⁶.

Для пояснення суті російської квазі-теології війни «русского міра» Говорун звертається до фундаменталізму як хворобливої політико-релігійної ідеології. Фундаменталістами називали релігійні громади США XIX ст., що означало що їхня віра ґрунтувалася на Біблії та Христі. Але з 20 років XX ст. ставлення до фундаменталізму змінюється, він починає асоціюватися з вкрай консервативним поглядом на місце релігії в суспільстві. Сучасні дослідження показали, що фундаменталізм є досить універсальним явищем, реакцією релігії на модернізацію та секуляризацію. Він поширений у країнах, де наявні традиційні релігії і, зокрема, православ'я. У більшості випадків сучасне консервативне православ'я має мирне буття, але воно набуває характерних ознак фундаменталізму, коли поєднується з агресивною мілітарною ідеологією³⁷.

В ідеології «русского міра» присутні всі характерні ознаки релігійного фундаменталізму, гностицизму та фашизму. Говорун зазначає, що доктрина має дуалістичну природу, бачить світ чорно-білим. Цим він наслідує давній гностицизм, який поділяв світ на божественний та диявольський. Сучасний

³⁵ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

³⁶ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

³⁷ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

фундаменталізм теж поділяє світ на «своїх та чужих», «наших та зовнішніх». Керівництво РПЦ переконує, що росія – це «духовна цивілізація», що веде «священну війну» проти Західного світу³⁸. У мисленні РПЦ, «свої» мають підтримувати росію, православ'я, традиційні цінності, путіна, що вони протистоять секуляризму, лібералізму, колоніалізму, занепаду цінностей. А «ворогами» є модерністи, екуменісти, гуманісти, секуляристи, ліберали, які є інструментами в руках диявола. Більшість простих громадян та політичної еліти росії, сприймає Захід як втілення зла, тоді як росія є островом добра і світла. Війну росія розпочала з переконанням, що вона воює з Заходом як світовим злом в Україні³⁹.

РПЦ експлуатує тут ідеї традиціоналізму, які зараз стають усе більш поширеними у світі, особливо в країнах Глобального Півдня. Хвиля авторитарних країн експлуатують цінності традиціоналізму, щоб зберегти свою владу і консервативний вплив. Традиціоналізм є основою релігійного фундаменталізму. Так само РПЦ використовує монархічні та імперські ідеї, які мають викликати симпатію до себе з боку тих, хто має симпатію до Візантії та православної монархії загалом. Прикладом тут може бути румунський дослідник Йорга, який ще в Румунії 30 років ХХ ст. говорив про «Візантію після Візантії»⁴⁰. Пошуки вигаданої Візантії характерні і для російських православних ідеологів.

Цікавою особливістю фундаменталізму є його антропологічний песимізм. Він вчить, що людині не можна довіряти, бо вона глибинно зіпсована й гріхозна. Людину може врятувати навіть не Бог, а російська церква, лише приналежність до її структур. Тим самим, розуміння церкви як політичної структури остаточно перемагає над розумінням Церкви як тіла Христового. У РПЦ переконують, що раз церква має бути святою, то вона насправді свята, і всі «*прояви церковної практики та рішення освячені*» її авторитетом⁴¹. І коли стає очевидним, що реальність у церкві та за її межами є іншою, то РПЦ ігнорує реальність, виправдовує погляди, що суперечать реальності⁴². Таким чином, важливою характеристикою сучасного православного

³⁸ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

³⁹ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁰ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴¹ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴² Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

мислення є нездатність реагувати на реальність, «ототожнення ідеї про Церкву і церковних структур з самою Церквою». Отже, «руський мір» є прикладом войовничого фундаменталізму РПЦ, яка «вирішила вбивати людей заради своїх фундаменталістичних ідей»⁴³.

Говорун переконаний, що патр. Кіріл, президент та політики рф є носіями дуалістичного релігійно-політичного фундаменталізму⁴⁴. Як зауважує Говорун,

«Путін прийшов до влади як людина без перспективного бачення, не здатна думати глобально. Але патр. Кіріл та ігумен Шевкунов заразили його месіанством. Для Путіна війна, яку він розпочав проти України, це космічний батл проти сил «глобального зла»⁴⁵. У цьому сенсі, зауважує Говорун, він справді нагадує нацистів. Тому що нацисти боролися не проти Польщі та навіть не проти Великобританії, вони боролися проти космічного зла, яке для них втілювалося в євреїстві».

Українці, які не ототожнюють себе з Росією, для путіна так само є частиною цього «глобального зла»⁴⁶.

Прийнявши на себе роль месії, рятівника росії, путін демонструє усі симптоми ідеократії – стану, коли ідеї повністю поглинають людину до повного поглинання її свідомості. Владу ідей над свідомістю путіна можна порівняти з поглинанням особистості релігійним міфом. Він сповідує історіософську концепцію, що нагадує гегелівський детермінізм, у якому росія – це теза, а Захід – антитеза, які не можна примирити. Насправді, зазначає Говорун, путінський Захід є штучною конструкцією далекою від реальності. Росія для нього є утопією, а Захід – це антиутопія⁴⁷. Насправді путін не знає росії, він втратив зв'язок з реальністю, хоча в нього виникло стійке враження, що він розуміє і знає історію і хоче брати участь у її створенні. На думку Говоруна,

⁴³ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁴ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁵ Говорун К. «Эта идея всосала в себя и Кирилла и Путина»: архимандрит Кирилл Говорун о роли российского патриарха в войне. URL: <https://my.ua/news/cluster/2024-03-25-tsia-ideia-vsmoktala-v-sebe-i-kirila-i-putina-arkhimandrit-kirilo-govorun-pro-rol-rosiiskogo-patriarkha-u-viini/bcf8ece0-e8c1-3ba7-9d81-87f165854d13> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁶ Говорун К. «Эта идея всосала в себя и Кирилла и Путина»: архимандрит Кирилл Говорун о роли российского патриарха в войне. URL: <https://my.ua/news/cluster/2024-03-25-tsia-ideia-vsmoktala-v-sebe-i-kirila-i-putina-arkhimandrit-kirilo-govorun-pro-rol-rosiiskogo-patriarkha-u-viini/bcf8ece0-e8c1-3ba7-9d81-87f165854d13> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁷ Говорун К. Релігійні війни Путіна – лекція у Варшавському університеті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=trLNiweJU48> (дата звернення: 21.06.2024).

путін, подібно до героя Достоевського Шатова, повернувся не до Бога, а до церкви як носія квазірелігії – інструмента впливу на маси. Путіна надихають ідеї слав'янофілів, філософія авторитаризму Ільїна, які поєднуються в його свідомості з психологічними травмами за втраченим срср та ідеологічною маячнею особливого цивілізаційного шляху росії⁴⁸.

На думку Говоруна, багато православних, хто мріє про Візантію і загалом про сильну владу та відродження православ'я, бачить в путіні квазівізантійського можновладця, сучасного квазімонарха-традиціоналіста, хоча і без трону, що оголосив війну лібералізму. Спікер госдуми Володін сказав, що «росія без путіна неможлива». Вони воліють не бачити принципової різниці між монархом і президентом. Перший мав посвячення крові та помазання від Бога, а другий є олігархом, що абсолютизував владу, але закликає дотримуватися традиційних цінностей.

У той же час, у політичному сенсі, зазначає Говорун, путін є класичним правим популістом та інструменталістом. Релігія для нього є засобом створення громадської думки. Він як вождь-популіст звертається до народу, не може і не хоче протистояти народу, змінювати його на краще. Путін використовує і підсилює праві настрої і задовольняє бажання населення в сильному лідері. Для політичної доцільності він навчився маніпулювати всіма сучасними політичними рухами – антиколоніалізмом, миротворчими рухами, навіть правами людини. РПЦ так само інструменталізує екуменізм, міжхристиянські рухи задля досягнення кремлем його цілей⁴⁹.

Взірцевим прикладом політичного та релігійного фундаменталізму ідеології «руського міра» став «Наказ», прийнятий Всесвітнім російським народним собором. Тут «руський мір» подано в більш систематизованому вигляді. Для Говоруна цей документ є проявом трайбалізму: віри в те, що належність до племені робить тебе винятковим. Але тут «плем'я» розширюється до «російської цивілізації», яка, як вважають автори, наділена божественною «місією» – рятувати світ від самого себе⁵⁰.

«Наказ» сповнений месіанським підтекстом, він приписує Росії глобальну місію, що є абсолютно метафізичною та есхатологічною.

«Найвищий сенс існування Росії і створеного нею «руського міра» – їхня духовна місія – бути світовим «стримувачем», захистити світ

⁴⁸ Говорун К. Релігійні війни Путіна – лекція у Варшавському університеті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=trLNiweJU48> (дата звернення: 21.06.2024).

⁴⁹ Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵⁰ Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

від зла. А історична місія – назавжди знищити спроби встановлення універсальної гегемонії у світі, спроби підпорядкувати людство єдиному злому принципу»⁵¹.

Термін «стримувач» («катехон») походить від грецького дієслова «τὸ κατέχων», що означає «те, що стримує». У християнській теології, зокрема в Новому Заповіті, цей термін з'являється в 2 Солун. 2:6-7, де він стосується сили або сутності, яка стримує прихід Антихриста та останні часи. У цьому біблійному контексті катехон розглядається як таємнича сила, яка стримує сили зла і хаосу, відкладаючи апокаліпсис до божественно встановленого часу. Особливо він знайшов благодатний ґрунт у московському царстві, яке вигадало ідею росії як «Третього Риму» (після падіння Рима та Константинополя) як останнього бастиону правдивого християнства. У релігійно-апокаліптичних писаннях росія наділялася божественною місією – врятувати світ від зла та заснувати християнську імперію. Вважалося, що росія, зберігаючи правдиву віру та протистоячи силам ересі та невір'я, відстрочила апокаліпсис⁵². У XIX і на початку XX століття Ф. Достоевський і В. Соловйов ще більше «раціоналізували» цю ідею. Російську монархію і православну церкву вони бачили як катехон, оплот проти революційних і атеїстичних сил, що загрожували християнській цивілізації. Було досить поширеним зображати російського царя як того, хто стримував антихриста та останні часи⁵³. У сучасних рішеннях Собору акценти змінилися, «катехон» – це росія, а «сили зла» – це Захід.

Ідея «священної війни» вперше втілена послідовно в Наказі.

«Цей концепт не просто абстракція, зазначає Говорун, а може допомогти путіну практично. Якщо, як він сподівається, він виграє війну в Україні, то ідея «священної війни» послужить йому для пояснення глибинному народу, навіщо потрібно продовжувати воювати і рухатися далі на захід. Якщо він війну програє, то не так прикро програватиме її «країні 404», якою вони вважають Україну, адже це війна космічних масштабів зі світовим злом. Крім того, зібравшись

⁵¹ Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵² Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵³ Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

із силами після поразки, можна продовжувати війну де завгодно до нескінченності, адже «священний» не має тимчасових і просторових рамок. За будь-якого результату путін матиме солідний, як він вважає, привід воювати, поки не помре. А його намір, як здається, саме такий»⁵⁴.

У Наказі йдеться про «збереження традиційних цінностей» як головної мети буття росії. Проте російська реальність інша, країна є лідером за кількістю розлучень, абортів та пияцтва. Говорун зазначає, що заклики,

«на відміну від багатьох, хто щиро вірує в «традиційні цінності» у світі, і президент путін, і патріарх Кіріл досить цинічно інструменталізують їх у спробах досягти своїх цілей. Жоден із них не живе цими цінностями у своєму особистому житті: Кіріл як чернець не повинен мати сім'ю, а путін має досить невпорядковане сімейне життя з багатьма романами»⁵⁵.

Обидва підтримують війну проти України, яка знищила стільки українських і російських родин. Абсурдно і лицемірно руйнувати сотні тисяч справжніх сімей в ім'я абстрактних «сімейних цінностей». Реалії російського внутрішнього життя далекі від пропагованих «традиційних цінностей».

Ідеологія «руського міра» має амбітну мету – позбутися будь-яких західних впливів на гуманітарні знання. Це спроба не лише ізолювати, але й націоналізувати інтелектуальний простір країни.

«Це фактично спроба націоналізувати раціональність. Ця спроба настільки ж амбітна, як і недосяжна. Тим не менше, це буде впливати на те, як пересічний росіянин сприймає навколишню дійсність»⁵⁶.

Найбільш складним і суперечливим цей процес буде проходити в центральних університетах росії, які добре усвідомлюють неможливість викинути культурний багаж західного світу з наукових та філософських концепцій російських інтелектуалів.

Зрештою, «Наказ» виводить російський націоналізм на новий рівень, небачений з часів нацизму, і, можливо, випереджає останній, стверджує Кирило Говорун. Свідченням цього є абсолютне заперечення буття україн-

⁵⁴ Cyril Hovorun. Телеграм Говоруна. 18.04.24

⁵⁵ Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵⁶ Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024).

ського народу та права на існування України. З позицій цієї доктрини Україна позбавлена будь-яких прав на існування. Вона може лише бути знищеною. Відомий російський ідеолог Сергейцев ще в статті 2022 року заперечує можливість використання назви Україна та української ідентичності, яку треба денацифікувати⁵⁷. На цьому етапі «руській мір» стає домінуючим, монополізуючим та уніфікуючим релігійну чи культурну багатоманітність росії. У намаганнях знищити український націоналізм приховується російський націоналізм і фашизм, що демонструє наратив цивілізаційної виключності⁵⁸.

Витоки «російського світу» як державно-політичного утворення Говорун простежує з часів раннього модерну, коли в XV ст. було проголошено ідею москви як «третього Риму», що претендувала на спадкоємність Римської імперії⁵⁹. За період XVIII – XIX ст. росія стала імперією, приєднавши до себе території Сибіру, Середньої Азії, Кавказу та України⁶⁰. Ідея цивілізаційної і політичної виключності росії набула форми імперіалізму. Україна стала об'єктом інтенсивних колонізаційних зусиль Росії, зокрема здійснювалося придушення української мови та культури. Подібні колонізаційні зусилля продовжувалися і після розпаду Російської імперії. Радянський Союз, хоч і відкинув імперську спадщину Романових, фактично продовжив їхні імперські традиції винятковості та колоніалізму⁶¹. Таким чином, російський світ пережив багато змін і трансформацій і на сьогодні набув виразу в ідеології «руського міра».

У чому причина поширення православної теології війни та ідеології «руського міра»? Говорун виділяє декілька причин цих процесів. У духовному плані, на його думку, РПЦ має хронічну хворобу колективної гордині, яка охопила церкву і керує усіма її діями та рішеннями. Ця гординя проявляється у вірі у свою обраність та істинність своїх рішень, наявність особливої місії РПЦ та росії у світі. Не менш важливою причиною є крайня політизація та ідеологізація РПЦ – сприйняття церкви як інституції, ієрархічної структури, що прагне не лише духовної, але й політичної влади. РПЦ впевнена, що вона є важливим суб'єктом національної та міжнародної політики, що

⁵⁷ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵⁸ Говорун К. Релігійні війни Путіна – лекція у Варшавському університеті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=trLNiweJU48> (дата звернення: 21.06.2024).

⁵⁹ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqfM> (дата звернення: 21.06.2024).

⁶⁰ On the Evolution of the Russian World Doctrine. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=plj-ZqbRyVY> (дата звернення: 21.06.2024).

⁶¹ Russian Church and Ukrainian War. URL: https://www.academia.edu/84589887/Russian_Church_and_Ukrainian_War&nav_from=65434484-a447-4ca8-baf6-273daebaca89&rw_pos=0 (дата звернення: 21.06.2024).

вона невід'ємна і можливо навіть головна провідна сила політичного впливу росії у світі, і тому вона має повне право і навіть місію брати участь у політичних процесах на рівні з державою. Ми погоджуємося з думкою Говоруна, більше того, на нашу думку, вплив РПЦ на політичне керівництво та населення росії майже магічний, бо в очах очільників РПЦ вона є носієм вищої сакральної влади і за власним рішенням може надавати чи позбавляти благодаті як людей, події, так і саму державу і навіть весь світ. Тобто, це абсолютна сакрально-політична влада, що немає обмежень, надає сенс буттю росії. У такій системі уявлень РПЦ не потребує Бога і замінила його владою релігійної корпорації.

Говорун вказує, що криза православ'я є основною причиною його стрімкої політизації. РПЦ швидко втрачає вірян, храми пустіють, довіра до церкви падає, а церковна корпорація зростає, збільшує кількість храмів та служителів. Говорун вважає, щоб повернути вірян у храми існує лише два виходи – або здійснювати внутрішні зміни церкви, намагатися шукати сучасні відповіді на виклики часу, або закриватися від світу, вдаватися до консерватизму. Не маючи бажання до оновлення і змін, РПЦ обрало шлях фундаменталізму – боротьби за уявні традиційні цінності, за «святі ідеали Русі», проти нетрадиційних форм свободи. РПЦ отримала в цьому підтримку російської держави, яка сама стала на шлях політичного фундаменталізму, намагаючись очолити боротьбу у світі проти демократії, лібералізму та модернізації, які стали викликами для російського суспільства⁶².

Парадокс ситуації в тому, що завдяки цій ідеології РПЦ здійснює євангелізацію росії і має певні успіхи. Щоправда в росії

«православна ідентичність тісно пов'язана з національною ідентичністю, відчуттям гордості та культурної вищості, підтримкою союзів церкви з державою, осмисленням росії як оплоту боротьби із Заходом»⁶³.

Більшість росіян визнають себе православними, хоча і не відвідують храми і живуть цілком секулярним життям. РПЦ не змогла зробити цих людей віруючими, але сформувала їх православну ідентичність. Натомість справжня релігійна ідентичність передбачає єдність віри, етики та ідентичності. А коли ідентичність підміняє собою етику та віру, тоді це може призвести до насилля та воєн.

Ідейним джерелом формування теології війни, на думку Говоруна, стало романтично-утопічне захоплення візантинізмом – спроби відродити досвід

⁶² Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024).

⁶³ Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. С. 18.

Візантії і перенести його на сучасні державно-політичні відносини. Ці спроби можна спостерігати в Румунії, Греції, Сербії, але в Росії ХХІ ст. вони набули насправді жакхливих форм. Далеко не завжди православ'я грало конструктивну роль у державотворчих чи націєтворчих процесах. Як зазначає Говорун, протягом ХХ – ХХІ ст., у добу глобалізації, на фоні значних інформаційних та політичних трансформацій, православ'я часто виступало консервативною або деструктивною силою, що гальмувала суспільні модернізаційні процеси⁶⁴. Говорун наполягає, що, намагаючись створити альтернативу секуляризації та ліберальній ідеології, православні переважно формували доктрини, що брали за взірць минуле (патристику, паламізм, Візантію тощо), що в політичному сенсі є формуванням «теологій повтору», повернення до «золотої доби». Схильність до утопічної романтизації імперських ідеалів візантинізму постійно проявляється в румунському, сербському, болгарському та російському православ'ї. Захопленість підтримкою націоналізму і радикально правими політичними рухами характерне для Греції та Румунії під час і після Другої світової війни. Релігійна ідеологія війни, яку в ХХІ ст. розвиває російське православ'я, що здійснює ідеологічне обґрунтування збройної агресії проти України, стало своєрідним результатом поєднання імперіалізму та російського націоналізму⁶⁵.

Ще однією причиною формування ідеології війни, Говорун вважає нездорове захоплення ісихазмом. Майже всі прихильники теології ісихазму стали «турбо-православними» ідеологами війни в росії. На прикладі О. Осипова, А. Лемешонка та митр. Леоніда Тупека, можна побачити трансформацію теології ісихазму в теологію війни.

Говорун зауважує, що значну роль тут відіграли нові кадри, які стали біля керма РПЦ. Ще з 90-х років РПЦ масово видавала есхатологічні книжечки про «росію перед другим пришествям», маргінальні ідеї яких заповнили багатьох у церкві. До влади прийшли митрополити, які зростали на цих постапокаліптичних ідеях. Патр. Кіріл належить до іншого типу людей, він

«захищає свою корпорацію – РПЦ та намагається отримати максимальну кількість особистих переваг. Себе Кіріл ототожнює з церквою. Тому говорячи, що він отримує щось для церкви, має на увазі себе, і отримуючи щось для себе, має на увазі церкву. Він готовий багато в чому жертвувати задля цього, зокрема репутацію церкви. У його

⁶⁴ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

⁶⁵ Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024).

моральній системі ціль виправдовує кошти. Є мета, є місія, і він заражає месіанством своє оточення і зокрема путіна»⁶⁶.

Чи можна оцінити ідеологію «русского міра» як ересь? Дати відповідь на це питання дозволяє Говоруни усвідомлення, що «русскій мір» є складним явищем, синтезом секулярної основи і теологічної форми. Лише завдячуючи секуляризації став можливим «російський світ» як ідеологія. Він наповнив ідеологічний вакуум росії православною ідеологією. Хоча насправді це імітація⁶⁷. На думку Говоруна, ми можемо засуджувати «русскій мір» як ересь, принаймні її зовнішню частину, тому, що ця ідеологія деструктивно впливає на свідомість людей в росії. Бо росіяни сприймають цю доктрину як істинну переважно тому, що вона освячена авторитетом церкви. Вони бачать, що їм пропонують не просто політичну доктрину про владу держави, а те, що має в собі трансцендентну складову, що говорить про глобальне протистояння Добра і Зла. І в цьому є магічний ефект впливу цієї ідеології. Тому, завданням політичної теології є аналіз і розчаклування «русского міра», позбавлення його впливу на свідомість людей як постмодерної релігійно-політичної ересі⁶⁸.

До якого типу ересей відноситься «русскій мір»? У свій час Іринеєм були описані ересі тринітарно-христологічні, які засудили Вселенські собори (вони входять у загальний γένος ересей). Головною рисою загального роду всіх ересей є те, що вони зводять якусь перешкоду на шляху людини до Бога. Класичні ересі IV – VII століть безперечно споруджували такі перешкоди. Але перешкоди можуть бути не лише тріадологічного чи христологічного характеру. Вони можуть мати соціо-політичний характер. Зокрема, підміна теології ідеологією, а Христа – «катехоном» є еретичним рішенням ВРНС. Тобто, «Наказ» проповідує вчення, яке не є того ж виду (είδος), що аріанство, але входить до більш загального роду (γένος) ересей. Це вчення поділяє той самий вид, наприклад, з фашизмом чи нацизмом. Останні теж, хоч і говорили про Бога і навіть нібито захищали Його від атеїзму, насправді відводили людей від Нього. Саме таким чином можна пояснити те, що на Константинопольському соборі 1872 р. філетизм був осуджений саме як

⁶⁶ Говорун К. «Эта идея всосала в себя и Кирилла и Путина»: архимандрит Кирилл Говорун о роли российского патриарха в войне. URL: <https://my.ua/news/cluster/2024-03-25-tsia-idea-vsmoktala-v-sebe-i-kirila-i-putina-arkhimandrit-kirilo-govorun-pro-rol-rosiiskogo-patriarkha-i-viini/bcf8ece0-e8c1-3ba7-9d81-87f165854d13> (дата звернення: 21.06.2024).

⁶⁷ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSgfM> (дата звернення: 21.06.2024)

⁶⁸ Говорун К. Зустріч з Софійським братством і розмова про російський світ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NqSSHkMOZg8> (дата звернення: 21.06.2024).

єресь. Він «входить у вигляд соціо-політичних єресей», зокрема до них можна віднести і «русскій мір»⁶⁹.

У той же час для Говоруна, хоча мова опису «русского міра» як єресі є легітимною, вона не є абсолютною і винятковою. Цей феномен можна описувати не лише теологічною, але й політичною, соціологічною та іншими мовами. Опис «русского міра» теологічною мовою може допомогти зруйнувати магію риторики патріарха Кіріла, який зачарував російський народ маніпулюванням псевдо-релігійними поняттями. І слово «єресь» тут може стати своєрідним осиковим кілком⁷⁰.

Висновки. На завершення варто сказати: хоча очевидно, що головним завданням ідеології «русского міра» є раціоналізація військового вторгнення в Україну, але ми не знаємо до кінця, що відбувається в росії⁷¹. Ця ідеологія оформлюється прямо в нас на очах. Парадоксальність тут у тому, що росіяни не помічають дивності і штучності цього наративу. Для пояснення ефекту наративної сліпоти Говорун приводить метафору «камери обскура», коли спостерігачі дивляться на світ з темної кімнати, але ми їх не бачимо⁷². Так само, ми бачимо прояви цієї ідеології назовні, бачимо, як вона суперечить християнству та загальноприйнятим нормам моралі і права, але ми не до кінця розуміємо, що керує її носіями. Так само росіяни бачать світ очима ідеології «русского міра», але не здатні побачити події за межами цього наративу. Якщо ти в наративі «русского міра», то сприймаєш усі його суперечності, як очевидні та необхідні, і, щоб виявити ці суперечності, необхідно вийти за межі наративу, що можливо для людей, які не потрапляють під його магічну дію.

Отже, ми розглянули політичну чи публічну теологію Кирила Говоруна. Ця нова для православ'я дисципліна займається критичним осмисленням проблем взаємодії політичного та релігійного. Зокрема, з'ясуванням взаємодії церкви та держави, суспільства, нації та аналізу ролі православ'я у формуванні сучасних політичних ідеологій. Одним із завдань політичної теології є аналіз і критика політичних ідеологій. Говорун виявляє націоналізм, антисемітизм та фундаменталізм як форми політичних ідеологій і піддає їх критиці як неортодоксальних єресей. Говорун розглядає усі політичні ідеології як викривлення чи видозміни теологій. Богослов здійснює аналіз теології війни РПЦ у світлі аналізу ідеологій як квазі-теологій та квазі-політичних релігій.

⁶⁹ Cyril Hovorun. Телеграм Говоруна. 13.04.24

⁷⁰ Cyril Hovorun. Телеграм Говоруна. 13.04.24

⁷¹ Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqm> (дата звернення: 21.06.2024).

⁷² Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNbSqm> (дата звернення: 21.06.2024).

Головним об'єктом критики стає у Говоруна ідеологія «руського міра», що в своєму формуванні пройшла чотири етапи – від ідеї поширення демократії в росії до формування політичної релігії війни. Говорун розглядає «руський мір» як квазі-теологію і одночасно політичну ідеологію. Як ідеологія «руський мір» є світським, секулярним і політичним явищем, що з'єднався з релігією. Фактично «руський мір» це симбіоз релігійної та політичної складової. Говорун акцентує, що суть цього явища є секулярною, антирелігійною, але зовні вона сформульована як теологічна доктрина. Теологія тут є обгорткою – епіфеноменом, а явище політичної секулярності є самим феноменом. Тому «руський мір» є квазі-теологічним феноменом і візиром політичного фундаменталізму. З огляду на сказане, видається актуальним продовженням дослідження тематики публічної теології і в середовищі інших представників сучасного православного богослов'я України.

Список джерел і літератури:

1. Говорун К. Засади політичної теології в українському контексті. 6 09 2014. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/26782-zasadi-politichnoyi-teologiyi-v-ukrayinskomu-konteksti.html> (дата звернення: 21.06.2024)
2. Говорун К. Зустріч з Софійським братством і розмова про російський світ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NqSSHkMOZg8> (дата звернення: 21.06.2024)
3. Говорун К. Метафізика російсько-української війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNb5qfM> (дата звернення: 21.06.2024)
4. Говорун К. Політичне богослов'я – лекція отця Кирила Говоруна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAKH3GY4> (дата звернення: 21.06.2024)
5. Говорун К. «Політична релігія» УПЦ МП зашкодила церкві. URL: <https://www.holosameryky.com/a/politychna-relihija-upts-mp-zashkodyla/4255930.html> (дата звернення: 21.06.2024)
6. Говорун К. Політичне православ'я. Пер. з англ. О. Панича. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 152 с.
7. Говорун К. Релігійні війни Путіна – лекція у Варшавському університеті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=trLNiweJU48> (дата звернення: 21.06.2024)
8. Говорун К. Російська церква стає нацистською. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (дата звернення: 21.06.2024)
9. Говорун К. Українська публічна теологія. К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. – 144 с. URL: https://www.academia.edu/33431480/Hovorun_Ukrainian_Public_Theology (дата звернення: 21.06.2024)

10. Говорун К. «Эта идея всосала в себя и Кирилла и Путина»: архимандрит Кирилл Говорун о роли российского патриарха в войне. URL: <https://my.ua/news/cluster/2024-03-25-tsia-ideia-vsmoktala-v-sebe-i-kirila-i-putina-arkhimandrit-kirilo-govorun-pro-rol-rosiiskogo-patriarkha-u-viini/bcf8ece0-e8c1-3ba7-9d81-87f165854d13> (дата звернення: 21.06.2024)
11. Горшков В. Проблема співвідношення церковного та національного у працях архимандрита Кирила (Говоруна). Практична філософія. № 4 – 2019 (№ 74). С. 127 – 137. URL: https://www.academia.edu/41768342/The_Problem_of_Correlation_of_Church_and_National_in_the_writings_of_Archimandrite_Cyril_Hovorun (дата звернення: 21.06.2024)
12. Декларація православних богословів світу про “руський мір”. Березень 16, 2022. URL: <https://www.ethos.org.ua/deklaracziya-pro-russkij-myr/> (дата звернення: 21.06.2024)
13. Казанова Х. «Ідеологія «руський мір» – це політична теологія». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fbi7TJp-Vok> (дата звернення: 21.06.2024)
14. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / За заг. ред. Л. Филипович, О. Горкуша. Київ: «Самміт-Книга», 2014. 656 с.
15. Політична Теологія. URL: <https://politteo.online/> (дата звернення: 21.06.2024)
16. Подорожній Ю. Українська православна політична теологія Г. Коваленко і Б. Огуйчанського. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 2017, 6 (21), с. 76-85. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/938/1070> (дата звернення: 21.06.2024)
17. Сурувка В. Теологія Майдану. URL: <https://www.verbum.com.ua/05/2019/political-theology/theology-of-maidan/> (дата звернення: 21.06.2024)
18. Cyril Hovorun. Телеграм Говоруна.
19. Чаплигін С. Політична теологія. 4 05 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/16128-politichna-teologiya.html (дата звернення: 21.06.2024)
20. Daniel Bell, The End of an Ideology: on the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties, (NewYork: Collier, 1962), 400.
21. Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> (дата звернення: 21.06.2024)
22. Hovorun C. Deus ex Machina of the War in Ukraine. URL: https://www.academia.edu/117238068/Deus_ex_Machina_of_the_War_in_Ukraine
23. On the Evolution of the Russian World Doctrine. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=plj-ZqbRyVY> (дата звернення: 21.06.2024)
24. Russian Church and Ukrainian War. URL: https://www.academia.edu/84589887/Russian_Church_and_Ukrainian_War&nav_from=65434484-a447-4ca8-baf6-273daebaca89&rw_pos=0 (дата звернення: 21.06.2024)
25. Schmitt C. Teologia polityczna i inne pisma, tłum. M.A. Cichocki, Kraków 2000. 316 s.

References:

1. Hovorun K. (2014). Zasady politychnoi teolohii v ukrainskomu konteksti. 6 09 2014. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/26782-zasadi-politichnoyi-teologiyi-v-ukrayinskomu-konteksti.html> (Hovorun K. Fundamentals of Political Theology in the Ukrainian Context) [in Ukrainian].
2. Hovorun K. (2024). Zustrich z Sofiyskym bratstvom i rozmova pro rosiyskyy svit. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NqSShKMOZg8> (Hovorun, K. Meeting with the Sophia Brotherhood and talking about the Russian world) [in Ukrainian].
3. Hovorun K. (2024). Metafizyka rosiysko-ukraïnskoï viyny. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAUviNb5qfM> (Hovorun K. Metaphysics of the Russian-Ukrainian war) [in Ukrainian].
4. Hovorun K. (2024). Politychne bohoslov'ia – lektsiia ottsia Kyryla Hovoruna. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DhqEAkH3GY4> (Hovorun K. Political theology – a lecture by Father Kirill Hovorun) [in Ukrainian].
5. Hovorun K. (2018). «Politychna relihiia» UPTs MP zashkodyla tserkvi. URL: <https://www.holosameryky.com/a/politychna-relihiya-upts-mp-zashkodyla/4255930.html> (Hovorun K. “Political Religion” of the UOC-MP has harmed the church) [in Ukrainian].
6. Hovorun K. (2019) Politychne pravoslavia. Per. z anhl. O. Panycha. K.: DUKh I LITERA. (Hovorun K. Political Orthodoxy. Translated from English by O. Panych. Kyiv) [in Ukrainian].
7. Hovorun K. (2023). Relihiini viiny Putina – lektsiia u Varshavskomu universyteti. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=trLNIweJU48> (Hovorun K. Putin's Religious Wars – a lecture at the University of Warsaw) [in Ukrainian].
8. Hovorun K. (2024) Rosiiska tserkva staie natsystskoiu. URL: <https://euromaidanpress.com/2024/04/06/russian-church-stirs-echoes-of-nazism-in-decree-declaring-ukraine-war-holy/> (Hovorun K. The Russian Church is becoming Nazi) [in Ukrainian].
9. Hovorun K. (2017) Ukrainska publiczna teolohiia. K.: Vidkrytyi Pravoslavnyi Universytet Sviatoi Sofii-Premudrosti, DUKh I LITERA. URL: https://www.academia.edu/33431480/Hovorun_Ukrainian_Public_Theology (Hovorun K. Ukrainian public theology. Kyiv) [in Ukrainian].
10. Hovorun K. (2024). «Jeta ideja vsosala v sebja i Kirilla i Putina»: arhimandrit Kirill Hovorun o roli rosijskogo patriarha v vojne. URL: <https://my.ua/news/cluster/2024-03-25-tsia-ideia-vsmoktala-v-sebe-i-kirila-i-putina-arkhimandrit-kirilo-govorun-pro-rol-rosijskogo-patriarkha-u-viini/bcf8ece0-e8c1-3ba7-9d81-87f165854d13> (Hovorun K. “This idea sucked in both Kirill and Putin”: Archimandrite Kirill Hovorun on the role of the Russian Patriarch in the war) [in Russian].
11. Horshkov V. (2019). Problema spivvidnoshennia tserkovnoho ta natsionalnoho u pratsiakh arhimandryta Kyryla (Hovoruna). Praktychna filosofia. № 4 (№ 74). URL: https://www.academia.edu/41768342/The_Problem_of_Correlation_of_

- Church_and_National_in_the_writings_of_Archimandrite_Cyril_Hovorun_ (Horshkov V. The Problem of the Correlation of the Church and the National in the Works of Archimandrite Cyril (Hovorun). Practical Philosophy. № 4 (№ 74)) [in Ukrainian].
12. Deklaratsiia pravoslavnykh bohosloviv svitu pro "russkii mir" (Berezen 16, 2022). URL: <https://www.ethos.org.ua/deklaraciya-pro-russkij-myr/> (Declaration of Orthodox Theologians of the World on the "Russian World") [in Ukrainian].
 13. Kazanova Kh. (2023). «Ideolohiia «russkii mir» – tse politychna teolohiia». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fbi7TJp-Vok> (Casanova, H. "The ideology of the Russian World is a political theology") [in Ukrainian].
 14. Maidan i Tserkva (2014). Khronika podii ta ekspertna otsinka / *Za zah. red. L. Fylypovych, O. Horkusha*. Kyiv: «Sammit-Knyha» (Maidan and the Church. Chronicle of Events and Expert Assessment / Edited by L. Filipovych, O. Horkush. Kyiv) [in Ukrainian].
 15. Politychna Teolohiia. URL: <https://politteo.online/> (Political Theology) [in Ukrainian].
 16. Podorozhnii Yu. (2017). Ukrainska pravoslavna politychna teolohiia H. Kovalenko i B. Ohulchanskoho. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury, 6 (21). URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/938/1070> (Podorozhnii Yu. Ukrainian Orthodox Political Theology of H. Kovalenko and B. Ogulchansky. Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture, 6 (21)) [in Ukrainian].
 17. Suruvka V. (2019). Teolohiia Maidanu. URL: <https://www.verbum.com.ua/05/2019/political-theology/theology-of-maidan/> (Suruvka V. Theology of the Maidan) [in Ukrainian].
 18. Cyril Hovorun. Telehram Hovoruna (Cyril Hovorun. Hovorun's telegram) [in Ukrainian].
 19. Chaplyhin S. (2012). Politychna teolohiia. 4 05 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/16128-politichna-teologiya.html (Chaplygin S. Political theology) [in Ukrainian].
 20. Daniel Bell (1962). The End of an Ideology: on the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties. NewYork: Collier [in English].
 21. Hovorun C. Fundamentalism – the Russian case. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9HjerizRI4&t=800s> [in English].
 22. Hovorun C. (2023). Deus ex Machina of the War in Ukraine. URL: https://www.academia.edu/117238068/Deus_ex_Machina_of_the_War_in_Ukraine [in English].
 23. On the Evolution of the Russian World Doctrine. (2023). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=plj-ZqbRyVY> [in English].
 24. Russian Church and Ukrainian War. (2022). URL: https://www.academia.edu/84589887/Russian_Church_and_Ukrainian_War&nav_from=65434484-a447-4ca8-baf6-273daebaca89&rw_pos=0 [in English].
 25. Schmitt C. (2000). Teologia polityczna i inne pisma, tłum. M.A. Cichocki, Kraków [in Polish].